

lanteista. Samanlaisia ominaisuuksien yhdistelmiä arvos-
tetaan miesten kirjoittamassa kaunokirjallisuudessa. He-
mingway käyköön hyvästä esimerkistä. Nämä myytit
ovat hyvin syviä kulttuurin rakenteita, jotka muuttuvat
hitaasti.

Miehille kohdistetulle terveysvalistukselle edellä esitet-
ty aiheuttaa monia pulmia, joita ei ehkä esim. työsuoje-
lussa ja alkoholivalistuksessa ole aina otettu riittävästi
huomioon. Asiallinenkin valistus, joka korostaa miesten
elintapoihin liittyviä vaaroja ja riskejä, voi vain tehdä
niistä entistä kiehtovampia. Niille, jotka haluavat ottaa
riskejä, haluavat tuntea elävänsä kuin mies ja haluavat
kokea vaaroja, ovat kiellot ja rajoitukset vailla tehoa.
Alkon kampanja, jossa nuorisolle isoin valokuvien esitet-
tiin, kuinka viina voi johtaa onnettomuuksiin ja vaaratil-
anteisiin, saattoi pojilla antaa vain lisävahvistusta sille
näkemykselle, että ryyppääminen on miehiseen maail-
maan liittyvää puuhailua. Työsuojelukampanjoitakin
laadittaessa usein unohdetaan, että niissä esitettyjen toi-
mintatapojen noudattaminen vaatii tunnollisuutta, pik-
kutarkkuutta, järjestelmällisyyttä ja esimiesten määräys-
ten kuuliaista noudattamista eli juuri niitä ominaisuuksia,
jotka helposti koetaan naisille ominaisiksi.

Tapasin vuosia sitten vanhan maalaisisännän, joka
oltuaan koko ikänsä ankara tupakkamies teki yllättäen
lakon, joka piti. Kun kysyin syytä tupakasta luopumi-
seen, hän vastasi: ”Se on nykyään lasten ja eukkojen
puuhaa.”

Kirjallisuus

Bowles, S.: Seikkailujen riskit eli miksi tapattaa itsensä
tahallaan. ERÄ 1987:11

Kemppainen, M.: Tapaturmien ja väkivallan aiheuttamat
lasten kuolemantapaukset. Helsinki: Lastensuojelun
Keskusliitto, 1985

LeMasters, E.: Blue-collar aristocrats. Life-styles at
a working-class tavern. The University Wisconsin Press
1975

Urquhart, M. D. & Heilman, M. D.: Risk watch. The
odds of life. New York: Facts on File Publications, 1984.

Antero Honkasalo

Kohti raittiustyön teoriaa

Raittiustyöstä puhutaan paljon ja sitä arvostellaan ko-
vasti. Kukaan ei ole kuitenkaan määritellyt, mitä raittius-
työ ja sen tavoitteet ovat. Laajimmillaan raittiustyön
piiriin katsotaan kuuluvan kaikki toiminta, joka tapahtuu
selvin päin. Suppeimmillaan raittiustyön katsotaan ole-
van alkoholihaitoista kertomista. Näiden ääripäiden vä-
liin mahtuu monimuotoinen työnäkyjen kirjo.

Raittiustyön monimuotoisuus on rikkautta, mutta sam-
malla kuitenkin myös työn kehittämisen este. Miten voi
kehittää työtä, joka voi olla mitä tahansa?

Raittiustyöltä puuttuu tällä hetkellä teoreettinen pe-
rusta, jota vasten erilaisten työmuotojen mielekkyyttä ja
tehokkuutta voitaisiin arvioida. Raittiustyötä koskeva
tutkimus on aikaisemmin ollut lähinnä menneiden tapah-
tumiin selittämistä. Useimmiten raittiustyötä ja raittiut-
ta on lisäksi tutkittu vain alkoholitutkimuksen osana,
ikään kuin sivutuotteena. Vasta aivan viime vuosina
raittiustyötä on alettu tutkia itsenäisenä ja samalla on
pohdittu sen mahdollisuuksia suhteessa tähän päivään
(esim. Kirsi 1988).

Itse olen ollut mukana kehittämässä Tapio Kirsin
esittelemää kulttuurista raittiustyötä. Tässä kirjoitukses-
sa pyrin esittelemään tämän työmallin teoreettisia lähtö-
kohtia. Olkoon tämä avaus keskustelulle, jonka tavoitteen-
na on löytää raittiustyölle oma teoria.

Mitä kulttuuri on?

Kulttuurin käsite on hyvin monimerkityksinen. Viime
vuosisadalla antropologit käyttivät sitä usein sivistyksen
synonyymina. Kulttuurin nähtiin kehittyvän asteittain
alemmalta tasolta ylemmälle. Tämä käsitys on lähellä
nykyistä humanistista näkemystä kulttuurista erityisen
lahjakkuuden, taiteellisuuden ja moraaliuden ilmentymä-
nä.

Tällä vuosisadalla yhteiskuntatieteissä on pyritty arvo-
vapaaseen kulttuurikäsitteeseen. Kulttuurina pidetään
kaikkea, minkä ihminen on tehnyt, opettanut ja siirtänyt
sukupolvelta toiselle. Tämän määritelmän mukaan kult-
tuuri voidaan jakaa esinekulttuuriin ja henkiseen kulttuu-
riin.

Viime vuosina yhteiskunnan muuttuessa nopeasti kult-
tuuriperintöä on edellä mainitussa mielessä alettu pitää
vain yhtenä osana vallitsevaa kokonaiskulttuuria. Vallit-
sevan käytännön mukaan kulttuuria pidetään nykyisin
ennen kaikkea symboleista muodostuvana kokonaisuute-
na, joka jäsentää meille ympäristön. Kulttuuri ilmenee
käyttäytymisessä ja esineissä.

Eri tutkijat painottavat kulttuurissa erilaisia asioita.
Esimerkiksi länsisaksalainen Wolfgang Fritz Haug koros-
taa kulttuuristen käytäntöjen subjektiivista puolta ja
omaehtoisuutta. Hän puhuu arkielämän kulttuurisesta
aspektista, jolla hän tarkoittaa niitä tapoja, joilla ihmiset
kehittävät identiteettiään ja havainnollistavat elämänsä
tarkoitusta (Sulkunen & al. 1985, 142). Englantilainen
Paul Willis ja ranskalainen Pierre Bourdieu korostavat
puolestaan kulttuurin elämäntavan kokonaisuutta jäsen-
tävää puolta ja kollektiivista jatkuvuutta ja yhdenmukai-
suutta (Sulkunen & al. 1985, 142).

Jatkossa tulen soveltamaan lähinnä tätä jälkimmäistä
kulttuurikäsitystä.

Kulttuurin muutos

Ennen kuin käymme käsiksi raittiustyöhön, on syytä
tarkastella vielä kulttuurin muutoksen luonnetta.

Vallitsevat mallit yhteisöjen muutoksen kulusta juon-
tavat juurensa evoluutioteorioista. Esimerkkinä ja sovel-
tamiskelpoisina malleina aiheemme kannalta kannattaa
tarkastella kahden sosiologian klassikon, Emile Durkhei-
min ja Ferd. Tönniesin, teorioita. Molemmat lähtevät

sosiaalisesta eriytymisestä.

Durkheim näkee työnjaon vaikuttavan eriytymiseen ja erilaisten sosiaalisten kontrollimuotojen syntyyn. Ennen työnjaon eriytymistä yhteisöissä suojelee laki yhteistä etua. Sen tehtävänä on rangaista. Ihmiset käyttäytyvät ulkoapäin ohjautuvasti. Myöhemmin laki muuttuu yhteistyötä sääteleväksi. Sosiaalisen kontrollin tehtävänä on lähinnä mahdollistaa kitkaton yhteistyö. Durkheimin käyttämät mekaanisen ja orgaanisen solidaariuden käsitteet kuvaavat näitä vastakkaisia yhteisöjä.

Tönniesin vastaavat käsitteet ovat Gemeinschaft ja Gesellschaft. Gemeinschaft-yhteisö on perhesiteisiin pohjautuva yksikkö, jossa tunnesiteet liittävät ihmiset toisiinsa. Vastaavasti Gesellschaft-yhteisössä virallinen kontrolli toimii yhdistävänä tekijänä. Ihmisten väliset suhteet pohjautuvat sopimukseen ja niille on tunnusomaista persoonattomuus ja välineellisyys.

Durkheimin ja Tönniesin teoriat selittävät hyvin teollistuneiden yhteisöjen tähänastisen kehityksen. Ne eivät kuitenkaan tarjoa mahdollisuutta hahmotella tulevaisuuden kehitystä. Gesellschaft-yhteisö on meillä jo täyttävä totta. Mitä nyt on edessä?

Tämän ongelman ratkaisemiseksi sovellan omavaltaisesti Durkheimin ja Tönniesin teorioita dialektisesti: teesi, antiteesi, synteesi. Kehitys on johtanut tunnesiteistä välineellisiin sopimussuhteisiin. Teesi on tunnesuhteet. Antiteesi on järkipäriset sopimussuhteet. Synteessinä näistä tulee loogisesti olemaan tunneperäiset sopimussuhteet. Herää kysymys, miten se liittyy raittiuteen? Yritän selittää sen jatkossa.

Raittiusliikkeen nousu ja tuho kulttuurisena erottautumiskamppailuna

Raittiusasia nousi yleiseen tietoisuuteen viime vuosikymmenen lopulla. Tuolloin tapahtui voimakas yhteiskunnallinen murros: sääty-yhteiskunta hajosi, teollistuminen alkoi, samoin kaupungistuminen, kansalaistunne voimistui jne. Sanalla sanoen koko aikaisempi maailmankuva joutui murrokseen.

Maailmankuvan hajotessa jouduttiin kulttuurin peruskysymykset arvioimaan uudelleen. Ihmiskäsitys alkoi muuttua materialistis-luonnontieteelliseksi. Luonto alistettiin ihmisen valvontaan entistä enemmän. Syklinen ajankäsitys muuttui lineaariseksi. Arvostetuksi persoonallisuustyyppiksi muodostui järkävä, turhia tunteilemätön mies. Ihmisten väliset suhteet alkoivat muodostua yhä välineellisemmiksi luonnollisten sosiaalisten suhteiden katketessa.

Tässä tilanteessa raittiusliike toimi kulttuurin muutosliikkeenä. Se jäseni alkoholin käytön ulottuvuudet suhteessa vallitsevaan elämäntilanteeseen. Raittiusaate alkoi ihmisten mielissä kasvaa kollektiiviseksi uskonnonomaiseksi ideologiaksi. Se toimi välineenä uuden yhteiskunnallisen todellisuuden hahmottamisessa (I. Sulkunen 1986, 272—278). Vähitellen se suodattui kaikkeen yhteiskunnalliseen toimintaan ja säilyi voimakkaana pohjavirtana kaikessa myös raittiusliikkeen hajotessa.

Raittius jäsenyi siis uusien elämänarvojen ja ihanteiden positiiviseksi ilmaukseksi. Vastapooliksi jäsenyi juoppous, alun perin ei kuitenkaan tuomien vaan autta-

en ja ymmärtäen.

Käytännön toimintalinjaksi uuden jäsenyyksen pohjalta vakiintuivat kansansivistystoiminta ja sosiaalisten uudistusten tie. Raittiusliikkeen kulttuuritoiminta perustui tässä vaiheessa perinteiseen kulttuurikäsitteeseen. Se yritti jalostaa ihmisiä uuden maailman mallin mukaisesti.

Olosuhteiden parantuessa inhimillisen tietoisuuden osuus jäi vähitellen taka-alalle. Kehitys lähti kulkemaan yhä voimakkaammin sosiaalisten uudistusten tietä. Uskottiin, että jos ulkoiset olosuhteet ovat riittävän hyvät, ihmisillä ei ole tarvetta juoda.

Raittius- ja alkoholiolojen kehitys on tuosta lähtien ollut tämän saman kulttuurisen jäsenyyksen täsmenytymistä (Maksimainen 1986). Voidaan jopa väittää, että raittius ja alkoholin käyttö olivat ja ovat yhä saman orastavan työ- ja kulutuskeskeisen habituksen tuotteita, joiden välillä on jonkinlainen homologia.

Olosuhteiden muuttuessa ja elintason noustessa ehdottomalta raittiudelta putosi pohja pois. Alkoholin käyttö ei välttämättä haitannutkaan ulkoista toimeentuloa ja turvallisuutta. Kohtuukäytön puolustajat saivat nyt entistä enemmän tukea ajatuksilleen.

Samalla myös kulttuurikäsitteet muuttui. Perinteinen kulttuurikäsitteeseen moraalikoodeineen jäi taka-alalle ja erilaiset muodot ja tavat kulttuurin ilmentäjinä korostuivat. Oikeat juomatavat miellettiin sivistyksen ja kulttuurin mittareiksi.

Ei ollut sattuma, että alkoholin käyttö pääsi voitolle. Se sopii paremmin yhteen ulkoisen todellisuuden kanssa. Yhteiskunnan muuttuessa luonnolliset sosiaaliset suhteet katkesivat ja alkoholin käyttö tarjosi tilalle keinotekoisien sosiaalisten välitysten verkoston. Toisaalta yhteisöjen siirtyessä tunnesuhteista sopimussuhteisiin tarvittiin jokin väline, jolla suhteiden tunnepitoisuutta säädettiin. Ei siis ihme, että alkoholin käytön suurimpana positiivisena seurauksena pidetään sen estoja poistavaa ja ahdistusta lievittävää vaikutusta.

Nyt olemme siinä tilanteessa, että tämän ajan arvojen ja ihanteiden ilmaukseksi on jäsenytynyt sivistynyt alkoholin käyttö. Alkoholista on tullut eräänlainen sakraalinen väline, jota ei saa häväistä. Sivistyneen alkoholin käytön ihanne on tällä hetkellä se kollektiivinen uskonnonomainen ideologia, joka jäsentää meille vallitsevan todellisuuden. Se suodattuu kaikkeen yhteiskunnalliseen toimintaan, myös raittiusliikkeeseen.

Päihtymyksen ilosanoma raittiuden uutena jäsenyyksenä

Raittiusliikkeellä on tässä tilanteessa kaksi mahdollisuutta. Joko se hyväksyy vallitsevan kulttuurisen jäsenyyksen ja poistuu näyttämöltä tai tekee uuden kulttuurisen jäsenyyksen. Jatkossa yritän hahmotella jälkimmäistä vaihtoehtoa.

Elämme vastaavanlaista yhteiskunnallista murrostilannetta kuin raittiusliikkeen alkuaikoina. Silloin siirryttiin teolliseen yhteiskuntaan. Nyt olemme siirtymässä tietoyhteiskuntaan. Maailmankuva on jälleen muuttumassa ja kulttuurin peruskysymykset on määriteltävä uudelleen.

Elinolosuhteet ovat muuttuneet huomattavasti vuosi-

sadan vaihteen ajoista. Elämän hallinnan ongelmat ovat muuttaneet muotoaan. Taistelu jokapäiväisestä leivästä on monessa tapauksessa muuttunut elämän merkityksen kriiseiksi. Elämän hallinnan ongelmat ovat siis muuttaneet ulkoisista sisäisiksi (Roos 1982).

Perinteiset voimaan, hyökkäävyyteen ja kylmään järkeen perustuvat elämän hallinnan mallit eivät enää toimi. Elämä nyky-yhteiskunnassa vaatii niiden sijasta joustavuutta ihmissuhteissa, ristiriitojen sietokykyä, arvovallintoja ja tarvittaessa myös kykyä luopua. Asioita pitää pystyä siis käsittelemään tunnetasolla.

Durkheimin ja Tönniesin teorit dialektisesti sovelletuna ovat siis toteutumassa. Tunnesuhteista on siirrytty järkipärisiin sopimussuhteisiin, tiedon ylivaltaan. Nyt pitäisi löytyä synteesi eli tunneperäinen älyllisyys.

Alkoholin käyttö muodostaa kuitenkin suuren esteen uuden tunneperäisen älyllisyyden nousulle. Alkoholin käytön suurimpana positiivisena seurauksena pidetään nykyisin sen estoja poistavaa ja ahdistusta lievittävää vaikutusta. Manipuloidessaan kemiallisesti tunteitaan ihmiset vieraantuvat niistä eivätkä tunnista niitä enää omikseen. Vieraantuneet tuntemukset kanavoituvat jonkin humalan toiseen todellisuuteen. Ihmiset eivät enää huomaa, että humala ja päihtymys ovat omien tunteiden kohtaamista (päihtymyksestä ks. Partanen 1981).

Tätä taustaa vasten on löydettävissä myös raittiudelle uusi positiivinen sisältö. Raittius on elämistä kaikki aistit avoinna. Se on pyrkimys hallita omaa elämää sekä tietoehtä tunnetasolla. Raitis ihminen pyrkii suojelemaan sisäistä tietojärjestelmäänsä kieltäytymällä kemiallisesta mielialan muutoksesta.

Raittiustyön sanoma muuttuu siis oleellisesti. Tähän asti se on alkoholivalistajien rinnalla julistanut: juokaa, mutta älkää päihtykö. Nyt se tulee julistamaan päihtymyksen ilosanomaa: päihtymys on ihmisessä itsessään ja sitä on lupa käyttää. ”Päihtykää, mutta älkää juoko”, kuuluu raittiustyön uusi sanoma (päihtymyksen ilosanomasta enemmän ks. Maksimainen 1984).

Raittiustyön tavoitteena on siten palauttaa ihmisille se elämän todellisuuden osa, joka nyt on kanavoitu johonkin humalan toiseen todellisuuteen, kaikki ne ilot ja surut, tuskat ja pelot, joilla ei ole kotipaikka-oikeutta tässä kovien ihmisten harmaassa arkitodellisuudessa. Kun ihminen oppii hyväksymään pelkonsa ja ahdistuksensa tasaveroisina ilon ja onnen rinnalle, ne muuttuvat uhkista elämän voimavaroiksi. Ja voimavarot ihmiset tarvitsevat hallitakseen elämäänsä nopeassa yhteiskunnallisessa murroksessa.

Kulttuurin muutoksessa on kysymys aina merkityssuhteiden muutoksesta. Merkityssuhteet syntyvät ihmisten tajunnassa. Raittiudella on siis tässä suhteessa paljon annettavaa, koska se ei tarkoituksellisesti kemiallisesti häiritse tajunnallisia prosesseja (Maksimainen 1987). Se on perusinhimillinen elämäntapa.

Raittiustyö kulttuurin muutostyönä

Perinteisesti raittiustyö on tähän saakka määritelty ennalta ehkäiseväksi työksi. Käytännön työmuotojen kirjo on laaja. Päällimmäisenä piirteenä on kuitenkin pyrkimys päihde- ja elämäntapa-asiantuntijan rooliin.

Asiantuntijaneuvot eivät kuitenkaan ole aina tavoittaneet niiden tarvitsijoita. Tutkimusten mukaan valistus tavoittaa yleensä vain ne, jotka ovat asioista jo muutenkin perillä.

Edellä on hahmoteltu, miten tietämys erilaisten elämäntapojen ja käyttäytymismallien haitoista ja hyödyistä jäsentyvät aina suhteessa keskeisiin elämän hallinnan ongelmiin. Nykyinen tieto alkoholin ja raittiuden merkityksistä jäsenyi alun perin vuosisadan vaihteessa. Olisiko siis raittiustyön esittämät asiantuntijavastaukset vastauksia eilispäivän kysymyksiin? Tähän seikkaan viittaa myös juomatapatutkimuksissa esiintyvä ristiriita. Ihmisistä 40 % ilmoittaa pyrkimyksenään olevan rajoittaa ja kokonaan lopettaa alkoholin käyttö. Kulutustilastot osoittavat kuitenkin kulutuksen kasvua.

Kulttuurin muutokseen tähtäävän raittiustyön tulee tehdä alkoholiin ja raittiuteen liittyvät tiedostamattomat viritykset, kulttuuriset koodit, tietoisiksi ja pyrkiä muuttamaan niitä. Asiantuntijuuden sijasta raittiustyön tulee lähteä kyselemään ja etsimään ihmisten kanssa uusia raittiita elämän hallinnan malleja.

Tarvetta tällaiseen työhön on olemassa. Erityisesti päihdehuollon piiristä on esitetty selkeitä tehtäväksiantoja (esim. Helminen & al. 1988). Valitettavasti raittiustyöntekijät eivät ole tarttuneet niihin.

Raittiustyön tulee siis maalilla utopiaa yhteiskunnasta, jossa ihmiset selviytyisivät omillaan, selvin päin, sekä poistaa sinne johtavalta tieltä esteitä. Tällä hetkellä alkoholiin liittyvät harhaiset uskomukset ovat suuri este ihmiskunnan kasvulle kohti kaivattua tunneperäistä älyllisyyttä.

Kirjallisuus

Helminen, Veli Matti & Koskela, Kalervo & Sirviö, Jouni: Alkoholismien vaikutustasot ja toipuminen. Alkoholipolitiikka 53 (1988): 1, 21—27

Kirsi, Tapio: Mitä on tämän päivän raittiusaate? Alkoholipolitiikka 53 (1988): 1, 52—54

Maksimainen, Tero: Päihtymyksen ilosanoma. Alkoholipolitiikka 49 (1984): 5, 257—260

Maksimainen, Tero: Turmiolan Tommi ja alkoholipoliittinen konsensus. Alkoholipolitiikka 51(1986): 4, 241—243

Maksimainen, Tero: Arvot, alkoholi ja raittius. Alkoholipolitiikka 52 (1987): 5, 259—260

Partanen, Juha: Alcohol and disinhibition: Towards a theory of intoxication. Tutkimuslause nro 149. Helsinki: Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos, 1981

Roos, Jeja-Pekka: Elämisen laatu ja elämäntapa 1970-luvun Suomessa. S. 99—105. Suomalainen vuosikirja 1982. Pieksämäki 1982

Sulkunen, Irma: Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Helsinki: Suomen historiallinen seura, 1986

Sulkunen, Pekka & Alasutari, Pertti & Nätkin, Ritva & Kinnunen, Merja: Lähiöravintola. Helsinki: Otava, 1985.

Tero Maksimainen